

PŘEDMLUVA

Milý čtenáři, dříve než se začteš do řádků deníku, který si psal Heřman Jakub Černín z Chudenic během svého bezmála čtyřletého putování po krajinách jižní a západní Evropy, na daleké cestě *za Alpy a Pyreneje*, dovol nám několik slov úvodem:

Držíš v rukou deníkové záznamy mladého muže, jenž se za podpory své aristokratické rodiny vypravil v devatenácti letech na dlouhou pouť, která měla završit jeho vzdělání, vybrousit jeho společenské vystupování, pomoci mu v získání důležitých politických kontaktů, naučit jej samostatnému rozhodování a uvést jej do povědomí u významných dvorů tehdejší Evropy. Zmíněné důvody zavedly v době raného a vrcholného baroka i mnoho desítek jiných urozených mladíků na „velkou cestu“, *grand tour*, jež v dobové představě znamenala nepostradatelnou součást a završení šlechtické výchovy. Často byla vskutku nejdelším putováním, které aristokrat ve svém životě podnikl, a proto také bylo nejednou vše podstatné o jejím průběhu zaznamenáno formou deníku. Cestovní deníky mladých kavalírů jsou nejkvalitnějším a informačně nejbohatším pramenem vypovídajícím o tomto kulturním fenoménu, ovšem jen malý zlomek kavalírských cest je tak podrobně zdokumentován, jako je tomu v případě Černínova putování. Mnohdy jsou k dispozici jen listy vyměňované mezi členy cestující skupiny a domovem, a vůbec nejčastěji se o šlechtických cestách za vzděláním nedochovalo žádné přímé svědectví a dovídáme se o nich například jen díky různým „stopám“ v navštívených zemích (například ze zápisů do univerzitních matrik, do štambuchů jiných kavalírů apod.) Ve fondech rodových archivů se však několik dosud neznámých cestovních deníků nebo jejich zlomků v posledních letech objevilo a další, i když asi jen drobnější objevy, nadále nejsou vyloučeny.

Rostoucí zájem o dějiny cestování v poslední době souvisí právě s intenzivním studiem cestovních deníků. Další důležité prameny k dějinám cestování, například korespondence nebo účty, mají spíše komplementární charakter, i když mohou osvětlit takové aspekty cesty, které bývají v deníkových textech potlačené. Pokud se i tyto prameny dochovaly, je povinností editora deníku k nim přihlédnout. Cestovní deníky řadíme mezi takzvané ego-dokumenty, jsou poměrně bezprostřední a obvykle jen málo stylizovanou výpovědí o vykonané cestě. Záznamy každodenních zkušeností na cestách v nich většinou převládají nad „objektivními“ informacemi o navštívených zemích a městech. V jejich výsledné podobě se sice do jisté míry odrážely návody apodemické literatury, jež předpisovala ideální obsah takového deníku. Mladí kavalíři (nebo jejich hofmistři) ale zpravidla neadresovali své písemnosti širší veřejnosti, a proto se nemuseli apodemickými receptáři striktně vázat. Důležitějším návodem a poučením byla otcovská (případně poručnícká) instrukce, určující často jak účel, tak i způsob vedení deníku.

Forma a struktura cestovních deníků má tak poměrně široké rozpětí od lapidárních denních poznámek až po narativní pasáže a citáty. Mnohé texty přesahují deníkovou for-

mu směrem k cestovním relacím (*Reiseberichte*) či cestopisům. Vést přesnou dělicí čáru mezi deníkem na jedné a cestopisem na druhé straně tudíž podle našeho názoru nelze, je však nutno zkoumaný druh pramene alespoň zhruba vymezit. Navrhujeme k tomu následující definici: *Za cestovní deník považujeme takové zápisky, které vznikaly ještě v průběhu cesty, autor deníku činil zápisy pravidelně, zpravidla denně, v chronologickém (kalendářním) pořadí, v krátkém časovém odstupu od prožitých událostí. Cestovním deníkem zůstávají také pozdější redakce a opisy takto vzniklých zápisků, pokud si zachovaly deníkovou formu.*

Obsahová a formální pestrost kavalířských deníků je značná vzhledem k rozdílným osobním předpokladům jejich autorů: ti se lišili věkem, výchovou, vzděláním, sečtělostí. Velkou roli hrály rovněž zmíněné otcovské (poručnické) požadavky a jistě i takové obtížně odhadnutelné vlivy, jakými byly míra autocenzury či kolísající horlivost a pečlivost při jejich psaní. Jaký byl smysl a účel těchto zápisků? Deník byl zprávou o cestě určenou primárně rodičům cestujícího mladíka, mohl být ale chápán i jako opora paměti pro pozdější vyprávění blízkým a přátelům, památkou na důležitou životní etapu. Jednotlivé části deníku, respektive jejich kopie bývaly někdy zaslány domů už v průběhu cesty jako příloha k dopisům. Většinou ale poskytovaly adresátům rychlejší a aktuálnější informace samy pravidelně posílané listy. Vedle informační hodnoty deníků tak vystupuje do popředí jejich pedagogický účel: pravidelné zápisy měly být cvičením, jímž mladý kavalír násobil užitky, které mu cesta přinášela. Mnozí ovšem delegovali tuto práci na své hofmistry (což není Černínův případ), čímž se zmíněný pedagogický efekt vytratil. Na druhé straně, zdaleka ne všechny deníky byly psány z povinnosti. A protože většina dochovaných textů prošla více či méně důkladnou redakcí teprve po návratu z cest, pamětní funkce se pozvolna měnila v panegyrickou: kavalír zanechával potomkům svědectví o tom, jaké pocty mu byly cestou prokazovány, jak byl on a jeho prostřednictvím i celý rod přijímán důležitými osobnostmi tehdejšího světa nebo kterým významným událostem byl přítomen.

Když jsme se rozhodli pro kritické vydání cestovního deníku Heřmana Jakuba Černína z Chudenic, učinili jsme tak s vědomím, že nejde o pramen zcela neznámý a nově objevený. Úryvky z deníku otiskli již dříve Simona Binková a také Alessandro Catalano. V obou případech se však jednalo o edice či o překlady menšího rozsahu, pořízené navíc na základě pouze jednoho ze tří dochovaných rukopisů. Kromě pražského rukopisu uloženého v Národní knihovně jsme našli další dvě verze deníku v jindřichohradeckém rodovém archivu Černínů. Záhy vyšlo najevo, že oba tyto rukopisy, ačkoliv nezahrnují celý průběh cesty, obsahují další informace nebo naopak jiné informace ve srovnání s pražským deníkem postrádají, což vyvolává otázky po příčinách těchto textových změn. Pražský rukopis je autografem samotného Heřmana Jakuba Černína, také obě verze z Jindřichova Hradce se podařilo připsat konkrétním pisatelům. Dochování několika verzí deníku, textově velmi blízkých, vzniklých ale za různých okolností a za různým účelem, je mezi cestovními deníky z českých archivů unikátní případ.

Deník, který zde předkládáme, patří mezi prameny daného typu k těm rozsáhlejším, což je přirozeně dáno délkou Černínovy cesty. Takto dlouhodobý pobyt v cizině nebyl

sice úplnou výjimkou, přece jen však patří dobou trvání, zvolenou trasou i počtem navštívených zemí k těm spíše mimořádným. (Bohužel ani tak rozsáhlý deník nicméně nezachytil celý průběh kavalírské cesty; chybí nám posledních pět měsíců.) *Grand tour* Heřmana Jakuba ale současně vykazuje i řadu typických rysů. Své putování zahájil v obvyklých devatenácti letech, jeho cestovní doprovod patřil ke skromnějším: čítal opět celkem obvyklé tři osoby. Ačkoliv Heřman Jakub Černín pocházel z jedné z nejbohatších rodin v Čechách a jeho cesta byla nadprůměrně dobře finančně zajištěna, nemohl se jakožto „pouhý“ hrabě společensky vyrovnat svým říšským krajanům z knížecích kruhů. To mělo i své výhody, reprezentace na „hraběcí“ úrovni byla méně nákladná (a u šlechticů z českých zemí ovšem běžná). Všechny tyto okolnosti se odrážely v Černínových cestovních zápiscích.

Z hlediska obsahového se jedná o typický deník z kavalírské cesty se všemi přednostmi (například obsahová pestrost) i nectnostmi (například střídavá úroveň jednotlivých denních zápisů) tohoto žánru. I to byl jeden z důvodů, proč jsme se jej rozhodli edičně zpřístupnit. Další motivací byly naopak jeho výjimečné kvality. Je to na prvním místě relativní spontaneita. Jak už bylo řečeno, sám kavalír nás poměrně svědomitě informuje o průběhu své cesty, aniž by zatěžoval denní zápisy přemírou vyčtených či odposlechnutých informací. Běžná není ani komplexní povaha deníku, jež vyplývá z programu Černínovy cesty, během které se poměrně pravidelně střídaly tranzitní cestovní etapy a „výlety“ někdy vysloveně „turistického“ charakteru (například exkurze z Říma do Neapole nebo okružní cesta z Madridu do Portugalska a na španělský jih) s dlouhými mnohaměsíčními pobyty (Florencie, Řím, Turín, Madrid). Jedny i druhé vyžadovaly odlišný „styl“ záznamů.

V jednom ohledu zůstává cestovní deník Heřmana Jakuba Černína zcela výjimečný, a sice ve své mnohojazyčnosti. S přechodem hranic a vstupem do „nové“ země změnil Heřman Jakub vždy okamžitě také jazyk svých zápisků. Deník si tak vedl postupně v pěti jazycích (česky, německy, italsky, francouzsky a španělsky). Taková praxe jistě svědčí o jeho nadprůměrné jazykové kompetenci, víme-li navíc, že toto rozhodnutí nevyplývalo z přímého otcova přání nebo příkazu v instrukci. Ovládnutí základních „kulturních jazyků“ té doby, italštiny a francouzštiny, sice patřilo v 17. a 18. století k běžným požadavkům na mladého kavalíra a bylo i jedním z hlavních účelů nákladné kavalírské cesty, ne všichni se však vyrovnávali s tímto nárokem snadno a samozřejmě. V Černínových záznamech tak máme jedinečnou možnost sledovat vyjadřovací schopnosti a „pokroky“, které během cesty kavalír v jazycích učinil, či specifické „manýry“, kterých se dopouštěl. Z těchto důvodů jsme se rozhodli vydat deník v originálním znění (a současně i v českém překladu), jakkoli vyrovnání se s odlišnými edičními zvyklostmi v několika jazycích naši práci rozhodně neusnadnilo.

Jakou výpověď můžeme od cestovního deníku očekávat? Deníkový diskurz zahrnuje několik informačních úrovní. Za prvé umožňuje rekonstruovat itinerář, tedy zvolenou trasu a rychlost, jakou se cestující pohybovali. Druhý typ informací představují údaje o dobové cestovatelské „infrastruktuře“ – o stavu cest a silnic, úrovni poštovních spojů, dopravních prostředcích, ubytování a stravování, hygienických a bezpečnostních

podmínkách. Další údaje vypovídají o samotných cestujících, tedy o kavalírovi a jeho doprovodu, o jejich denním programu, aktivitách, a rovněž o nepříjemnostech či dramatických příhodách, které je cestou potkávaly. Čtvrtá skupina informací umožňuje poznat kavalírův „společenský horizont“, tedy osoby, s nimiž se setkával, zejména místní elity, způsob, jakým s nimi komunikoval (audience, vzájemné návštěvy, konverzace v předpokojích, *aufwartung* čili služby a doprovázení), ovšem také ceremonie, slavnosti, rituály a zábavy, jichž se většinou zúčastňoval pasivně jako pozorovatel a divák. Občas se dozvíme něco také o kočích, hostinských, antikvářích ... Pátý okruh zahrnuje popisy památek a jiných zajímavostí, které kavalír v jednotlivých městech zhlédl a navštívil. Jedná se přitom téměř výhradně o zajímavosti z městského prostředí, jen velmi zřídka se setkáme se zmínkami o volné krajině – to většinou jen tehdy, když představovala potenciální nebezpečí nebo překážku.

Práce s deníkem vyvolala řadu otázek, jež jsme se pokusili zodpovědět v úvodní části – v prvním svazku této publikace. Ten nemá a ani nechce být syntézou, vyváženou monografií o kavalírských cestách. Smyslem úvodních studií bylo zařadit Černínovu cestu do širšího, především kulturního kontextu. Některá témata jsme byli nuceni – věříme, že ku prospěchu čtenáře – kvůli jejich dosavadní sporé reflexi v české odborné literatuře rozpracovat podrobněji. Vycházeli jsme převážně z materiálů černínského rodového archivu, uloženého na jindřichohradeckém pracovišti Státního oblastního archivu v Třeboni. Nepodceňujeme však ani komparativní přístup, tedy srovnání s příbuznými prameny z jiných archivů. Atmosféra jindřichohradeckého zámekského archivu, v němž právě Černínové jakožto poslední majitelé zámku mají „domovské“ právo, okouzila již dávno mnohé badatele, jmenujme alespoň Josefa Pekaře a Zdeňka Kalistu, nemluvě o několika generacích zasloužilých jindřichohradeckých archivářů. Ti alespoň zhruba utřídili a zregistrovali materiál, jenž se – vinou nepřízně nedávno minulé doby – teprve nyní dočkává moderního zpracování. Dokud nebude dokončen moderní inventář, nelze zaručit úplné vyčerpání pramenů souvisejících s kavalírskou cestou Heřmana Jakuba Černína. Alespoň část vzhledem k deníku komplementárních pramenů, které jsme vytěžili, ale které vzhledem k omezenému rozsahu naší edice nemohly být v úplnosti edičně zpřístupněny, otiskujeme v nezřídka rozsáhlejších citacích v kapitolách úvodního svazku. Jedná se zejména o korespondenci vedenou mezi otcem Humprechtem Janem Černínem a jednotlivými účastníky výpravy. Cestovní účty se bohužel zřejmě nedochovaly.

Výsledkem této práce je vstupní svazek rozdělený do pěti kapitol. V první z nich představujeme stručným způsobem – a s ohledem na současný stav poznání – sám fenomén kavalírské cesty. Poté následují tři rozsáhlejší kapitoly a kratší epilog. Nejprve jsme se pokusili zrekonstruovat životní příběh autora deníku, Heřmana Jakuba Černína, a alespoň ve zkratce také dvou generací předcházejících. Dva roky po Heřmanu Jakubovi vyjel na svou kavalírskou cestu i jeho mladší bratr Tomáš Zacheus, přičemž pro tuto životní etapu obou bratří je – kromě zkušeností a postojů jejich otce Humprechta Jana, jenž rozhodoval o průběhu cest obou synů – v mnohém určující také role jejich italské matky Diany Marie, žijící v té době již několik let odloučeně od manžela v Mantově. Tam ji oba synové také navštívili. V další kapitole se zabýváme zejména praktickými

aspekty cestování (členové cestovního doprovodu, financování cesty, možnost kontaktů s domovem, stav cest a dalších komunikací, dopravní prostředky, bydlení a stravování na cestě), to vše uvedeno kapitolou o cestovní instrukci, v níž otec Heřmana Jakuba přirozeně spojoval starost o záležitosti praktické i vzdělávací. Poslední dvě podkapitoly této části, jež se týkají studijního programu a náboženských aspektů cesty, jsou přirozeným můstkem ke čtvrté, nejrozsáhlejší kapitole, v níž sledujeme – v chronologickém pořadí – jednotlivé země a města, která Heřman Jakub navštívil (ovšem pouze ta, v nichž strávil alespoň několik dnů). Přiblížíme krátce jejich historii v 17. století, zachováme přitom ale úhel pohledu cizince a šlechtického kavalíra. Ty nejvýznamnější etapy na Černínově cestě nahlédneme prizmatem deníku tak, že shrneme jeho společenský, studijní i poznávací program v každém z těchto míst, zastavíme se u nejčastěji navštěvovaných pozoruhodností. To vše porovnáme s poznatky z pramenů k cestám Černínových krajanů, předchůdců i současníků. Výsledkem by měly být kapitoly, jež vytvoří pro četbu deníku potřebný historický a geografický kontext, který takto ozřejmí, čím byly tyto kraje a místa pro soudobé cestovatele. Pokusili jsme se vytvořit jakýsi kulturní atlas Evropy druhé poloviny 17. století. Důležitou roli přitom hrají ilustrace. Jsou vybrány přísně tak, aby nebyly pouhým doplňkem či „ozdobou“ textu. Jejich smyslem je přinést jinou formou další informaci o obrazu měst a míst ve sledovaném období. Proto jde zásadně o vyobrazení z druhé poloviny 17. století, popřípadě o dnešní fotografie objektů, o nichž se v deníku hovoří. První svazek uzavírá kapitola pojednávající o poslední části cesty Heřmana Jakuba, kterou známe jen neúplně z jednostranně dochované korespondence, podobně jako víme jen velmi málo o druhé, už jen několikaměsíční cestě po dalších západoevropských zemích, kterou Černín podnikl v roce 1684. Na tomto místě je věnována pozornost rovněž kavalířské cestě jeho mladšího bratra Tomáše Zachea.

Celý druhý svazek pak vyplňuje edice deníku (s možností porovnat jeho jednotlivé verze) a překlad celého textu do češtiny. Pořadí, v jakém se, vážený čtenáři, pustíš do četby těchto svazků, není předem určeno. Můžeš začít autentickým deníkovým textem z let 1678 až 1682, číst jej po řadě či na přeskáčku, a třeba u něj také skončit. Nabízíme Ti však také možnost zasadit si leckdy dílčí a syrové informace z deníku do širších souvislostí dějin cestování v 17. století. V takovém případě je možné kapitoly prvního svazku číst jako komentář k cestovnímu deníku či jako samostatnou studii. Věříme, že se rád necháš – tak jako my – pozvat do světa mladých barokních kavalírů na cestách a že Ti budou deníkové zápisy, navzdory svému odlišnému původnímu účelu, také průvodcem a inspirací k aktuálnímu cestování, snad díky nim o něco méně povrchně turistickému, tak jako se jimi staly nám.

*Zdeněk Hojda – Eva Chodějovská – Milena Hajná
Jana Marešová – Alexandra Tesaříková*